

system and were formatting a weak linguistic norm. Foreign language token was used in fiction to depict intellectual language or create a professional environment. The forms of masculine or feminine gender have become predominantly, much fewer words with the indicators of the middle genus have become modern standard forms. Numerical variants occurred less frequently in prose and dictionaries, and they also became a weak linguistic norm.

Conclusions: morphological variance – special type of variance, which contents features of the both types of language varieties (lexical and grammatical). The principles of ordering foreign words developed at the end of the XIX – early XX centuries became the theoretical basis for further normalization of the literary standard.

Keywords: morphological variants, foreign word, gender variants, numeric variants, norm, lexical variants.

DOI 10.31392/NPU-nc.series 8.2019.12.02

УДК 001.4:338.43

Вікторія Товстенко

ІСТОРІЯ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

Анотація. У статті проаналізовано історію української економічної термінології від часів Київської Русі, з'ясовано загальні й специфічні особливості термінологічного номінування економічних понять, досліджено проблему засвоєння та передавання інішомовних елементів, визначено типи лексичної інтерференції, наведено спільні ознаки, які визначають суть будь-якого терміна як лексичної одиниці спеціального, обмеженого функціонування; проаналізовано терміни з повним структурним збігом та терміни з частковою заміною компонентів, оформлені словотвірними засобами мови-реципієнта; визначено позамовні та внутрішньомовні причини запозичень.

Ключові слова: стандартизація, міжнародний термін, лексична інтерференція, транслітерація, трансфонація, транспозиція, мовна картина світу.

Постановка проблеми. Однією з найактуальніших і найскладніших проблем української термінології у XXI ст. є формування та подальше унормування термінологій різних галузей знань на національній основі. Термінологічна лексика є показником рівня розвитку наукової мови в суспільстві й, отже, науки загалом. Термінологічна лексика є тим своєрідним барометром, який визначає рівень професійної освіти, оскільки багата й розгалужена термінологія є одним із важливих показників рівня професійної освіти в державі. Унормування економічної термінології, визначення її ролі у формуванні мовно-професійної компетентності фахівців будь-якої галузі знань є на сьогодні головною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми економічної термінології неодноразово були предметом багатьох досліджень. Останнім часом велику увагу приділяють вивченню спеціальних економічних термінологій, передусім визначенню їхніх структурно-семантичних параметрів в економічній термінології і способів номінації, питанням стандартизації та кодифікації [3; 4; 5; 6; 7; 9]. Одні вчені, наприклад Т. І. Панько, зазначають, що економічні терміни, у яких сконцентровано величезний досвід господарської діяльності, є неоднорідними за своїм складом і походженням [7, с. 124]. Інші мовознавці наголошують на засилля в українській мові англоамериканізмів [8, с. 206]. Ґрунтовну структурно-семантичну диференціацію економічної термінології запропонувала у своїх наукових працях Т. П. Кравченко. Дослідниця визначила такі шляхи номінації: термінологізація загальноживаних слів для позначення певного наукового поняття; ретермінологізація готового терміна економіки; використання наявних у мові словотвірних типів або інішомовних компонентів для утворення нових назв [10, с. 131].

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Актуальність дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати загальні й специфічні особливості термінологічного номінування економічних понять, що сприятиме уніфікації, стандартизації та кодифікації цієї термінології, дасть змогу прогнозувати тенденції її подальшого розвитку; дослідити проблему засвоєння та передавання інішомовних елементів, оскільки новітні запозичення не завжди підпорядковані фонетичним законам та орфографічним правилам мов-отримувачів. Тенденція до гармонізації, скоординованості власної термінології з термінологіями найбільш розвинутих країн світу на сьогодні є актуальною.

Формулювання цілей (постановка завдання). Метою цієї статті є спроба з'ясувати типи лексичної інтерференції, дослідити спільні ознаки, які визначають суть будь-якого терміна як лексичної одиниці спеціального, обмеженого функціонування; проаналізувати терміни з повним структурним збігом та терміни з частковою заміною компонентів, оформлені словотвірними засобами мови-реципієнта; виробити терміни-еталони, терміни-зразки, унормувати термінологію; визначити позамовні та внутрішньомовні причини запозичень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історію розвитку спеціальної економічної лексики можна досліджувати вже від часів Київської Русі. У мові тогочасних монастирських книг, купчих і дарчих записів, реєстрів майна та приватних листів відображено окремі слова, що фактично започаткували сучасну економічну галузеву терміносистему. Наприклад, *мит*, *куни*, *данина (дань)*, *мостове*, *порядне*, *перевоз*, *печать* та ін. В основному це назви повинностей і зборів (спочатку натуральних, а потім грошових), які сформувалися на основі загальноживаних слів. В українських пам'ятках XIV–XV ст. спеціальні поняття сфери фінансових відносин передано словами, що спочатку використовували і як загальноживані, і як спеціальні. З часом такі слова спеціалізуються, набуваючи властивостей термінів у сучасному розумінні. Наприклад, *выраховувати*, *длжсьникъ*, *заплата*, *полтына*, *личба*, *мыто*, *мытник*, *гривня*, *деньга*, *накладъ*, *позычити*, *розходъ*, *отмънити (компенсувати)*, *приход (прибуток, доход)*, *пожиток (користь, вигода, зиск)* і т. ін. Окрему мікросистему в складі соціально-економічної лексики становили назви податків і повинностей, які перейшли до розряду історизмів, наприклад: *осадне* – плата за поселення на новій землі, *побережне* – плата за користування узбережжями річок, *шляхове* – плата за привласнення прибудного коня або вола, *помірне* – плата за викочену з воза бочку для продажу, *гребельне* – плата за переїзд греблі, *колодне* – плата від колоди меду, *ярмаркове* – торгове мито на ярмарку тощо.

У кінці XVI – на початку XVII століть поживається економічно-культурне життя в Україні. Розвивається торгівля, поширюється грошовий обіг. Зміцнення внутрішнього ринку й розширення торгівлі в Україні у другій половині XVII ст. сприяло встановленню єдиного (рублевого) мита замість численних дрібних зборів, які існували в період феодальної роздробленості. Позамовні реалії знаходять своє відображення у спеціальних словах, багато з яких із термінологічним значенням зафіксовано в «Лексиконі словенороському» Памви Беринди, у «Актовій книзі Житомирського міського уряду кінця XVI ст.», у збірнику актових документів «Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.»: *обмитити*, *копъйка*, *подужне*, *поколотне*, *спашне*, *рубль*, *кредиторъ*, *въритель*, *шаг*, *цъна* і т.ін.. Соціально-економічні процеси XVIII–XIX ст. в Україні певним чином знаходять мовне втілення в українській суспільно-економічній лексиці цього періоду. Суттєву внутрішню еволюцію, зумовлену новими соціально-економічними відносинами, можна простежити в значенні багатьох сучасних економічних термінів: *гроші*, *кредит*, *фінанси*, *акція*, *вексель*, *податок*, *біржа*, *ваучер* та ін.. Зміни в суспільстві, в економічному житті народу знаходять відображення в мовній картині світу, цікаві процеси можна спостерігати при цьому й у спеціальних мовах окремих наук: утворення нових термінологічних одиниць, вихід частини термінів з ужитку, розвиток інших, що змінюють свій поняттєвий зміст. Розширення міжнародних контактів сприяє інтенсифікації запозичання термінів в економічній сфері. У зв'язку з цим виникає поняття міжнародної термінології та міжнародного терміна – терміна, який використовують в усталеному значенні принаймні у трьох мовах, що не є близькоспорідненими: *монополія*, *акція*, *дивіденд*, *пролонгація*, *банк* тощо. У мовних паралелях європейських мов існує тенденція до розширення інтернаціональності, яка полягає в тому, що новітні запозичення не завжди підпорядковані фонетичним законам та орфографічним правилам мов-отримувачів: *наблік рилейшинз*, *бойент*, *неттинг*, *уош*, *алонж* тощо. У будь-якій мові існують проблеми засвоєння та передавання іншомовних елементів, тому залежно від графічного оформлення їх поділяють на: 1) іншомовні терміни, що повністю підпорядкувалися правилам національної орфографії; 2) іншомовні терміни, що частково підпорядкувалися правилам

національної орфографії; 3) іншомовні терміни, що не підпорядкувалися правилам національної орфографії та повністю зберегли своє оригінальне написання. Графічне оформлення запозичень та інтернаціональних елементів підпорядковане певним правописним традиціям відповідної мови. Якщо мова таких традицій не має, у такому разі ці традиції формуються поступово, під час засвоєння цією мовою іншомовних елементів. У мовознавстві існує поняття «міжмовна інтерференція», а саме: взаємодія мовних систем за двомовності, яка виникає при мовних контактах або при індивідуальному засвоєнні нерідної мови. Існує фонетична, граматична й лексична інтерференції. Серед типів лексичної інтерференції виділяють: 1) власне лексичні запозичення, тобто слова іншої мови (з можливою адаптацією на рівні фонетики та морфології в мові-реципієнті); 2) кальки; 3) зміни вживаності лексичних одиниць однієї мови за зразком іншої – з двома протилежними процесами: з одного боку, активізація лексичної одиниці, з другого – скорочення її вживання, часом аж до повного витіснення з ужитку. Формально всі запозичені терміни можна поділити на дві великі групи: 1) терміни з повним структурним збігом: *маркетинг* – англ. *marketing*, *лізинг* – англ. *leasing*, *каса* – нім. *die Kasse*; 2) терміни з частковою заміною компонентів, оформлені словотвірними засобами мови-реципієнта (*рентабельність* – нім. *die Rentabilitat*). У кінці XIX – на початку XX ст. в економічній термінології переважали словотвірні кальки з німецької мови (*Selbstkosten* – *собівартість*, *Kostenanschlag* – *кошторис*), у сучасній превалюють кальки, основним джерелом яких є англійська мова (причому переважно в її американському варіанті): *shadow economy*, *shadow business*, *shadow cabinet*, *shadow capital* – *тіньова економіка*, *тіньовий бізнес*, *тіньовий кабінет*, *тіньовий капітал*. Деякі групи лексики особливо активні у формуванні стійких словосполучень-кальок за походженням. Значну групу такого типу в економічних терміносполуках формують прикметники на позначення кольору. Практично всі кольори в системах спеціальної лексики мають переносне значення. Частина таких значень – це результат впливу іншомовних одиниць. Так, сполучення *чорний ринок* є калькою нім. *Schwarzmarkt*, *сірі дилери* – калька англ. *grey dilers*, *сірий ринок* – англ. *grey market* (сполучення з прикметником *сірий* функціонують на позначення напівлегальних осіб, операцій та структур в економіці), *зелені* у знач. «долари» – англ. *greens*. Щодо адаптації терміноодиниць, то існує декілька основних підходів, серед яких потрібно розрізняти: транслітерацію, трансфонацію та транспозицію. Транслітерація (від лат. *trans* через і *lit(t)era* – літера) – літерне передавання слів і текстів, записаних за допомогою однієї графічної системи, засобами іншої графічної системи. Наприклад, *карт-бланш* (фр. *carte blanche*) – 1) чистий бланк, підписаний особою, яка надає можливість іншій особі заповнити цей бланк текстом; 2) необмежені повноваження; *де-юре* (лат. *de jure*) – юридично, по праву, формально. Памво Беринда у «Лексиконі словенороському» (1627 р.), не маючи точного українського відповідника для слова *заимодавец*(ц), тлумачить його описово й наводить латинізм *creditor*, який пізніше був засвоєний українською мовою (пор. *кредитор*) на позначення організації, установи або окремої особи, що позичає гроші в борг, надає кредит. Кальки – найбільша група термінів-запозичень, напр.: *довгостроковий кредит* (англ. *long-term credit*), *короткостроковий кредит* (англ. *short-term credit*). Потрібно зважити на те, що ненормативним є користування абсолютними кальками й використання псевдотермінів англійською транслітерацією, пор.: *cash flow* (*кеш-фло*) – український нормативний варіант *грошові потоки*. Сучасні фахівці намагаються залучати одиниці питомого українського термінологічного фонду, знаходячи відповідники іншомовним термінам галузі: *квaziгроші* – *регіональні гроші*, *сертифікат депозитний* – *ощадний*, *ремiтент* – *перший векселетримач*, *перевірка камеральна* – *попередня*, *індосамент* – *передавальний (передатний) напис*, *неустойка* – *забезпечення*, *недоїмка* – *недоплата*, *надбавка* – *надвишок*, *підвишка*, *дорогоцінне каміння* – *коштовне каміння* тощо. Трансфонація – це звукове передавання слів, наприклад: *лізинг* (англ. *leasing*), *франко* (італ. *franco*), *моніторинг* (англ. *monitoring*) та ін. Транспозиція (середньолат. *transpositio* – перестановка, від лат. *Transponere* – переставляти) – використання однієї мовної форми у функції іншої: *вальвація*, *інкасо*, *реінвестування* тощо. Повного

граматичного переосмислення зазнають деякі терміни-запозичення на українському мовному ґрунті внаслідок явища субстантивзації, тобто слова, які належали в мові-джерелі до різних частин мови, в українській мові стають іменниками. Це явище найбільш притаманне давнім запозиченням з латинської мови, що стали інтернаціоналізмами, напр.: *імпорт*, *експорт*, *дотація*, *кредо*, *оренда* (лат. *importo* – довожу, ввожу; лат. *exporto* – вивожу; лат. *doto* – наділяю; лат. *credo* – вірю; лат. *arendo* – здаю в найми, наймаю); *кредит*, *дефіцит* (лат. *credit* – він вірить, лат. *deficit* – не вистачає); *ліквідність* (лат. *liquidus* – рідкий). Окремі терміни-іменники, що сприймаються як одне слово, походять від словосполучень, напр.: *диверсифікація* (лат. *diversus* – різний, *facere* – робити). Низка термінів змінила свій рід із середнього на жіночий (*субсидія* – лат. *subsidium*) або ж унаслідок відсічення закінчення деякі з них стали іменниками чоловічого роду (*дивіденд* – лат. *dividendum*). У результаті транслітерації фахівці отримують однозначне та стандартизоване «інтернаціональне» написання лексичних одиниць мов з нелатинськими системами письма, а головне її призначення – гарантоване стовідсоткове відтворення транслітерованої лексичної одиниці в оригінальному написанні без будь-яких спотворень: англ. *holding*, нім. *das Holding*, укр. *холдинг* – підприємство, фірма, акціонерне товариство, що є власником частини або всіх акцій іншого підприємства та здійснює контроль над його діяльністю; англ. *leasing*, нім. *das Leasing*, укр. *лізинг* – довгострокова оренда обладнання, машини, споруд виробничого призначення; англ. *royalty*, нім. *das Royalty*, укр. *роялті* – вид ліцензійної винагороди, що є щорічними відсотками або поточними відрахуваннями, які встановлено у вигляді фіксованих ставок (у відсотках) на основі підрахунку фактичного економічного результату від використання ліцензії й виплачено покупцем ліцензії через певний проміжок часу. У сучасному глобалізованому світі особливо важливою є необхідність стандартизації термінології, тобто вироблення термінів-еталонів, термінів-зразків, унормування термінології в межах однієї країни (якщо це національний стандарт) або в межах групи країн (якщо це міжнародний стандарт). Тенденція до гармонізації, скоординованості власної термінології з термінологіями найбільш розвинутих країн світу сьогодні є актуальною. Наприклад: укр. *аваль*, нім. *der Aval*, англ. *aval*, франц. *aval*; укр. *брокер*, нім. *der Broker*, англ. *broker*, франц. *broker*; укр. *вальвація*, нім. *die Valvation*, англ. *valuation*, франц. *valuation*; укр. *стагфляція*, нім. *die Stagflation*, англ. *stagflation*, франц. *stagflation* та ін. Стандартизована термінологія є обов'язковою для вживання в офіційних наукових, ділових, виробничих текстах. Важливою в цьому аспекті є діяльність Міжнародної організації стандартів (ISO), яка розробила чіткі та однозначні системи транслітерації.

Ні одна мова, творячи терміни, не може обійтися власними ресурсами, а тому послуговується лексичними та словотворчими засобами високорозвинених літературних мов, поєднуючи в собі національні та міжнародні елементи. Серед позамовних причин запозичання варто виділити такі, як культурний, економічний, політичний вплив одного народу на інший; контакт з різними мовами; підвищений інтерес до вивчення тієї або іншої мови; авторитарність мови; захоплення культурою чужої країни. До внутрішньомовних причин належить відсутність у рідній мові еквівалентного слова для нового предмета або поняття; тенденцію до використання одного запозиченого слова замість описового звороту; прагнення підвищити й зберегти комунікативну чіткість лексичних одиниць; компактність, однозначність запозиченого терміна; словотвірна продуктивність запозиченого терміна. Найбільшими за кількісним виявом є запозичення з грецької та латинської (криза, економія, економіка, монополія, акція, дивіденд, дотація, оренда, пролонгація), французької (аванс, акциз), італійської (банк, валюта, нетто, бруто, банкрут), англійської (бізнес, лізинг, дилер, консалтинг, чек, траст, офшор) та ін. мов. Показниками засвоєння запозиченого терміна є фонетико-графічне передавання іншомовного слова засобами української мови; входження іншомовного слова до певного граматичного класу слів української мови й набуття у зв'язку з цим відповідних морфологічних і синтаксичних ознак; словотворча активність, яка полягає у здатності запозиченого терміна бути основою для творення нових слів тощо. Отже, поповнення термінологіки запозиченнями – це історично неминучий процес, необхідний

для того, щоб на кожному етапі свого розвитку мова відповідала потребам суспільства у спілкуванні, у закріпленні результатів пізнання дійсності, розвитку й збагачення культури народу. Термінологічна лексика є одним з тих показників, який визначає рівень професійної освіти в державі. Вільне володіння термінологією відіграє важливу роль у формуванні мовно-професійної компетентності фахівців будь-якої галузі знань, зокрема економічної. Сучасний науковець повинен бути поліосвіченим творцем, обізнаним у гуманітарній, економічній, інформаційній галузях наукового знання, які відображають різні сегменти наукової картини світу. З одного боку, науковець користується мовним апаратом конкретної галузі наукового знання, який уже вироблено поколіннями дослідників. З другого – індивідуальна мовна творчість науковця сприяє збагаченню цього апарату, допомагає уточнити, конкретизувати наукове поняття, доповнити його. Виробленню відповідного рівня мовної компетенції в професійно орієнтованій науковій комунікації сприяють також сучасні словники економічних термінів як основне джерело фахової та мовної інформації. Їхня роль полягає в систематизації, нормалізації та стандартизації наявних терміносистем, а кодифікація термінів орієнтує мовців на правильне їхнє використання.

Важливим аспектом класифікації термінологічних одиниць економічної сфери є їхні словотвірні особливості (способи творення, однокомпонентні та багатоконпонентні). Найбільш продуктивним для економічної терміносистеми є суфіксальний словотвір [1, с. 243]. Наприклад, суфіксальний словотвір (українська мова): *-ни-* (опредметнена дія; специфічний тривалий виробничий процес): *дисконтування, кредитування, фрахтування, оподаткування*; *-ацій-(а)* (опредметнена дія або її наслідок): *консервація, парцеляція, контракція*; *-ість* (абстрактна лексика зі значенням узагальненої ознаки): *прибутковість, рентабельність, оборотність* та ін.; суфіксальний словотвір (англійська мова): *-ing* (торгові операції, розрахунки, платежі): *trading* – продаж товарів, торгівля; *advertising* – рекламування, рекламна справа; *-у* (економічні реалії): *currency* – грошовий обіг, *accountancy* – бухгалтерія; *-ive* (для прикметників): *active* – активний, поживлений; *aggregative* – збірний (показник) та ін.

Словотвірна префіксація виражена здебільшого питомими та запозиченими префіксами та префіксоїдами мікро-, макро-, над-, анти-, де-, пере- тощо [2, с. 367]. Наприклад, префіксальний словотвір (українська мова): *де-*, *контр-* (зворотний процес; протилежна, зворотна спрямованість): *кредитування – декредитування, агент – контрагент; ре-* (повторність дії): *монополізація – ремонополізація, інвестування – реінвестування; суб-* (підпорядкованість, вторинність): *оренда – суборенда, лізинг – сублізинг* та ін.; префіксальний словотвір (англійська мова): *under-* (недостатність, недовершеність дії): *underestimate* – недооцінка, *underemployment* – неповна зайнятість; *in-* (заперечення властивості чи якості): *unbalance* – нерівновага, *unacceptable* – неприйнятний; *re-* (повторюваність дії): *rebate* – повернення переплати, *reappraisal* – перерахунок та ін.

Досить значна кількість одиниць мови економічної галузі утворена шляхом об'єднання в одне ціле інтернаціональних та питомих основ за допомогою сполучної голосної *-о-*: *капіталоутворення, ціноутворення, кредитоздатність, фондомісткість, платоспроможність* тощо. Потрібно звернути увагу на те, що зв'язок між компонентами складених терміноодиниць може бути як сурядним (*банк-боржник, держава-кредитор*), так і підрядним. Переважну більшість складених терміносполук становлять двоскладові конструкції: *дійсні гроші, основний капітал, банківський прибуток, засіб платежу*; досить значну – трикомпонентні, чотирикомпонентні та більше (*плата за фонди, повна відновна вартість основних фондів* тощо). На сучасному етапі формування кредитно-економічної термінології до продуктивних способів її творення можна віднести основоскладання (*єврокредит, самоокупність*) та словоскладання (*банк-кредитор, банк-фактор*).

Отже, активні процеси в сучасній українській економічній терміносистемі, тобто динамічні процеси різних мовних рівнів та різної якості, мають яскравий вияв у фонетиці, лексиці, морфології, синтаксисі. Принцип системної організації особливо показовий у тих випадках, коли один і той самий термін входить до складу різних термінологій, внаслідок

чого виникає міжтермінологічна омонімія (напр.: *редукція* (лат. *reductio* – відсування назад, повернення до попереднього стану) – 1) хімічний термін – відновлення, процес, протилежний окисленню; 2) біологічний термін – зменшення, спрощення або зникнення органа, пов'язане з втратою його функцій під час еволюції організмів; 3) комерційний термін – зменшення біржового курсу цінних паперів або біржових цін; 4) мовознавчий термін – нечітка вимова або повна втрата звуків у певних позиціях; 5) філософський термін – методологічний прийом зведення яких-небудь даних, структури, об'єкта до простіших, вихідних засад). У кожній із зазначених галузевих термінологічних систем наведений термін може бути тільки однозначним. Економічна наука оперує поняттями, яким властива контрастність, що знаходить специфічне вираження в антонімії (напр.: *позитивне сальдо* – *негативне сальдо*, *абсолютна додаткова вартість* – *відносна додаткова вартість*, *плановий характер економічного розвитку* – *стихийний характер економічного розвитку*, *макрокредитування* – *мікрокредитування*, *готівковий* – *безготівковий* і т. ін.). Потрібно звернути увагу на антонімію як на одну із суттєвих ознак системності економічної термінології. Наприклад, антонімічні пари можна розподілити за трьома основними групами: лексичні (різнокореневі), словотвірні (граматичні, спільнокореневі) та антоніми, представлені аналітичними формами. В економічній терміносистемі функціонують лексичні антоніми, утворені на власне українському ґрунті, та інтернаціоналізми як готові одиниці, напр.: *надходження* – *видатки*, *прибутки* – *збитки*, *дохід* – *витрати*, *виробництво* – *споживання*, *попит* – *пропозиція*, *актив* – *пасив*. У словотвірному типі регулярними засобами вираження антонімічних відношень є основи і префікси. Наприклад, за допомогою міжнародних терміноелементів у ролі суфікса, серед яких -ат, -ант, -бот, -солд, утворено такі терміни: *жират* – *жирант*, *індосат* – *індосант*, *трасат* – *трансант*, *овербот* – *оверсолд*, а за допомогою міжнародних терміноелементів анти-, де-, дис-, контр-, дез-, диз-, ре- у ролі префікса: *інвестиція* – *антиінвестиція*, *доларизація* – *дедоларизація*, *кредитування* – *декредитування*, *лістинг* – *делістинг*, *баланс* – *дисбаланс*, *витрати* – *контрвитрати*, *інфляція* – *дезінфляція*, *девальвація* – *ревальвація*. Цікаво, що деякі терміни-антоніми виражені словосполученнями, які за структурою можна поділити на: двокомпонентні (напр.: *низькодохідна операція* – *високодохідна операція*, *позитивне сальдо* – *негативне сальдо*, *витрати постійні* – *витрати змінні*); трикомпонентні (*абсолютна додаткова вартість* – *відносна додаткова вартість*); багатокомпонентні (*плановий характер економічного розвитку* – *стихийний характер економічного розвитку*, *грошова форма капіталу* – *товарна форма капіталу*). У загальнолітературній мові синоніми вважають однією з найважливіших категорій, проте в термінологічних системах їхня роль значно менша. Терміни, які виражають певне поняття, здебільшого не характеризують його з різних боків, а є дублетними найменуваннями, що ввійшли в термінологічну систему внаслідок різного роду мовних контактів і різноспрямованих тенденцій її формування. Так, терміни *прибуток*, *відсоток*, *рента* об'єднані родовим значенням «додаткова вартість». У термінології економічної науки можна спостерігати синонімічні відношення за оцінними компонентами, ступенем уживання, сполучуваністю та сферою використання. Варто звернути увагу на три основні види синонімів: абсолютні (*жирант* – *індосант*, *жират* – *індосат*, *бартер* – *товарообмін*, *інновація* – *нововведення*); ідеографічні (*інвестиція* – *капіталовкладення*, *санкція* – *пеня*, *профіцит* – *прибуток* – *зиск* – *вигода*); стилістичні (*спекулянт* – *перекупник* – *гендляр* – *баршник*). За етимологічною ознакою синоніми економічної терміносистеми формують такі основні типи: один термін є власне українським, а другий – інтернаціональним або іншомовним (*зниження* – *дисконт*, *заборона* – *ембарго*, *випуск* – *емісія*, *угода* – *конвенція*, *відшкодування* – *репарація*, *порука* – *бюргшафт*, *зниження* – *гіван*, *винагорода* – *диспач*, *вивіз* – *експорт*, *ввіз* – *імпорт*); обидва терміни є запозиченнями з різних мов (*акцептант* (лат.) – *тросант* (нім.), *ревальвація* (лат.) – *ревалоризація* (фр.), *жиро* (італ.) – *індосамент* (нім.), *комісіонер* (фр.) – *фактор* (лат.)); терміни є національними утвореннями (*набувач* – *набувальник*, *зношеність* – *зношення* – *зношування*); еквівалентами іншомовних термінів є дво-, три-, чотирикомпонентні словосполучення (*ріелтер* (англ.) –

торговець нерухомістю, *тратта* (італ.) – переказний вексель, *іпотека* (гр.) – позика під нерухомість); терміни-дублети з епонімами у своєму складі (*гайдаризм* – руйнування попередньої економічної системи, *крива Лаффера* – зв'язок між оподаткуванням та надходженням до бюджету). Аналіз використання паронімів в економічній терміносистемі засвідчує, що їхня звукова близькість призводить до помилкового слововживання та порушує однозначність як одну з основних ознак наукової мови (*ліцензія* – дозвіл на право торговельного обміну, використання чогось тощо; *ліценція* – зниження тарифного мита; *ліквідант* – кредитор, який пред'являє права чи вимоги до підприємства-боржника у разі його ліквідації; *ліквідат* – юридична особа-боржник, до якої пред'явлено фінансові вимоги в разі її ліквідації; *гонорант* – особа, яка гарантує оплату векселя, зробивши на ньому поручницький напис; *гонорат* – векседавець, за оплату якого поручився гонорант; *індосант* – особа, яка робить передавальний напис на звороті чеків, векселів та інших цінних паперів; *індосат* – особа, якій передаються цінні папери за передавальним написом). Аналізуючи економічну терміносистему (зокрема, її кредитну підсистему), можна виділити в ній кілька основних груп: 1) економічні поняття й категорії (*авіста* – 1) вексель на пред'явника без вказівки на термін платежу; 2) напис на векселі або іншому цінному папері, що засвідчує можливість оплати в будь-який час за пред'явлення або після закінчення визначеного терміну з моменту пред'явлення; *авуари* – в широкому розумінні – будь-які активи, майно, за рахунок яких можуть бути зроблені платежі та погашення зобов'язань власником; у вузькому розумінні – грошові кошти, що знаходяться в банку, якими їхній власник може розпоряджатися; *ностро* – банківські кореспондентські рахунки, тобто рахунки певної кредитної установи в установах банків-кореспондентів, а також рахунки (в цінних паперах) депозитарної установи в інших депозитаріях); 2) учасники (суб'єкти) економічної діяльності (*доміциліант* – платник за векселем, який уповноважує доміциліата здійснити платіж за векселем у місці доміциляції – місцезнаходженні доміциліата; *інсайдер* – особа, яка має доступ до конфіденційної інформації про справи банку завдяки своєму службовому становищу, участі в капіталі банку, родинним зв'язкам і має можливість використовувати своє становище у власних інтересах; *ремітент* – перший векселедержатель переказного векселя; особа, на користь якої виданий переказний вексель; *жирант* – особа, яка передає вексель, виданий на її ім'я, іншій особі, про що робиться передатний запис на звороті векселя; *жират* – особа, на користь якої переводиться вексель відповідно до зробленого на ньому жирантом передатного напису); 3) назви процесів та операцій (*вальвація* – встановлення курсу (вартості) іноземної валюти до національної грошової одиниці; *інкасо* – банківська операція, яка полягає в тому, що постачальник довіряє установі банку стягнути належні з покупця кошти й зарахувати їх на його рахунок шляхом пред'явлення платіжних документів; *неттинг* – взаємна компенсація зобов'язань й активів, банківських сальдо між філіями банку або кількома банками; *кліринг* – отримання, звіряння та поточне оновлення інформації, підготовка облікових документів, необхідних для виконання угод щодо цінних паперів, визначення взаємних зобов'язань, що передбачає взаємозалік, забезпечення та гарантування розрахунків за угодами щодо цінних паперів); 4) фінансові інституції (*біржа* – організаційно визначений оптовий ринок однорідних товарів, на якому укладають угоди купівлі-продажу великих партій масових товарів, що мають стійкі й чіткі якісні параметри, або здійснюють систематичні операції з купівлі-продажу цінних паперів, золота, валюти; *банк-гарант* – банк, що доручився й зобов'язався зробити платежі за свого клієнта; *холдингова компанія* – суб'єкт-господарювальник, який володіє контрольними пакетами акцій інших суб'єктів-господарювальників); 5) види, методи, форми ведення економічної справи (*депозитарна діяльність* – надання послуг щодо зберігання цінних паперів незалежно від форми їхнього випуску, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, обслуговування операцій на цих рахунках та обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів; *овердрафт* – форма короткострокового кредиту, надання якого здійснюється завдяки списуванню коштів за рахунком клієнта банку, в результаті чого утвориться дебетове сальдо; *постійне*

котирування – метод визначення біржового курсу на цінні папери, що передбачає постійне зіставлення біржових замовлень на купівлю та продаж певного цінного паперу; *спільне інвестування* – діяльність, яка здійснюється в інтересах і за рахунок засновників та учасників інвестиційного фонду шляхом випуску інвестиційних сертифікатів та проведення комерційної діяльності з цінними паперами; *юш* – форма розрахункової угоди в ранній період діяльності бірж); 6) фінансова документація (*алонж* – прикріплений до векселя додатковий лист, на якому роблять передатні записи, якщо на зворотному боці векселя вони не вміщуються; *реверс* – декларація, за якою власник загублених акцій підтверджує готовність узяти на себе збитки, завдані банку, в разі несанкціонованого використання цих документів, замість загублених цінних паперів видається дублікат; *ретратта* – зворотний переказний вексель; документ, за яким особа, що оплатила опротестований вексель, висуває вимогу про відшкодування суми векселя, відсотків, пені та витрат за протестом до особи, зобов'язаної за векселем); 8) засоби реалізації фінансових відношень (*девізи* – міжнародні платіжні кошти (перекази, чеки, акредитиви, виставлені на іноземні банки, платіжні вимоги, платіжні доручення й векселі), а також іноземні банківські білети й монети; *роялті* – платежі будь-якого виду, одержані як винагорода за користування або за надання права на користування будь-яким авторським правом; за придбання будь-якого патенту, зареєстрованого знака на товари й послуги торгової марки, права на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду; *трансферт* – платежі або передавання майна, робіт чи послуг, замість яких платник безпосередньо не одержує товарів, робіт чи послуг; *дивіденд* – платіж, який здійснюється юридичною особою – емітентом корпоративних прав чи інвестиційних сертифікатів на користь власника таких корпоративних прав у зв'язку з розподілом частини прибутку такого емітента, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку). Головним джерелом формування термінології була й залишається загальноживана лексика як основа української літературної мови. На сучасному етапі термінологізація загальноживаних одиниць є одним із продуктивних способів термінотворення. Наприклад, *інвестиційний портфель* – сукупність різних інвестиційних інструментів для досягнення конкретної мети вкладника. У науковій мові цікавими є терміни, що виникли шляхом метафоризації слів загальнонародної мови, однак ці метафори стерті, їх використовують не як засіб створення образності, а як джерело виникнення нових лексичних значень. Варто зазначити, що переважна більшість значень термінів утворена внаслідок двох процесів – метафоризації (напр.: *грошовий голод, біржова паніка, інфляційне очікування, невпевнений ринок, акції з обмеженим правом голосу, замкнута валюта, податкові сховища, парасолька цін*) та метонімізації (напр.: *вексельний портфель* – загальноживане слово портфель у цій сполучі замінює власне позначення кількості векселів, які лежать чи мали б лежати у портфелі; а також *грошова одиниця, раунд Кеннеді, закон Еджа, застереження Джейсона, угода купівлі-продажу* (як процес і як документ)). Можна визначити декілька основних груп метафоричного використання економічних термінів, хоча ця класифікація є досить умовною. Виділені групи пов'язані з різними діями, процесами, професійною спрямованістю:

- 1) антропометричний напрям метафоризації: «*Хоч як не дивно, а людина, яка по праву носила титул „батько гривні”, не вітав свою „дитину” з днем народження*»;
- 2) метафоризація економічного терміна, зумовлена поєднанням з лексикою архітектури та будівництва: «*Гривню не випустять із валютного коридору*»;
- 3) військова лексика як джерело метафоризації: «*НБУ при потребі готовий підтримати гривню своїми інтервенціями*»;
- 4) поєднання понять медицини та економіки під час метафоризації: «*Наступним якісним стрибком у розвитку підприємств має стати грошова ін'єкція від інвестора*»;
- 5) метафоризація економічної термінології у поєднанні з лексикою побуту: «*Великий банк може стати справжнім фінансовим супермаркетом для своїх клієнтів, надаючи їм широкий спектр послуг*».

Цікаво, що джерелом новоствореної метафори можуть бути різні лексеми, що позначають:

- назви будівель та їхніх частин («податкові сховища» – області з низьким оподаткуванням; «ринкова ніша» – сегменти ринку, виділені фірмою на основі аналізу інформації, які забезпечать їй прибутки);

- назви одягу та його елементів («акційне манто» – стан фірми, що є юридичною особою, але не здійснює комерційну діяльність; «комірці сірі, білі, сині» – позначення окремих категорій осіб найманої праці стосовно їхньої професійної приналежності);

- назви деталей туалету, прикрас («парасолька цін» – підтримування цін на певному рівні, який встановлено фірмою-лідером в якійсь галузі виробництва чи торгівлі).

б) метафоризація економічної термінології у поєднанні зі спортивною лексикою: «Однак безальтернативність НБУ як основного гравця і твердість його курсової політики примусили ринок заспокоїтися»;

7) науково-технічна лексика як джерело метафоризації економічної термінології: «Двигуном емісії нових карток в Україні, як і раніше, залишається укладання договорів на зарплатне обслуговування з корпоративними клієнтами».

Оригінальні терміносполуки метафоричного походження виникають як результат поєднання понять, здавалося б, несумісних галузей науки, наприклад, терміноодиниць економіки та ботаніки чи зоології: «дерево» цілей і завдань – структурна модель ухвалення рішень, яка є інструментом програмно-цільового управління; «тиск на ведмедів» – заходи, які офіційно запроваджують центральні банки для того, щоб мати вплив на спекулянтів на валютній біржі; «дикі качки» – люди в компанії, які на декілька років отримують свободу для впровадження власних проєктів. Фірми часто використовують так звану програму «диких качок» для боротьби з бюрократичними тенденціями; «повітряний змій» – вид економічного злочину з використанням комп'ютерів. У мову економічної галузі існують термінологічні сполуки, пов'язані навіть із життєдіяльністю людини: грошовий голод – нестача ресурсів грошей держави, зумовлена недостатністю валютних коштів; біржова паніка – різке погіршення кон'юнктури біржового ринку, зумовлене непередбаченими кризовими явищами в економіці, політиці, стихійним лихом. Супроводжується різким падінням (зростанням) курсів різних валют, зниженням котирування цінних паперів, різкою зміною цін; акції з обмеженим правом голосу – акції з обмеженою (обумовленою) кількістю власників, які мають право брати участь у голосуванні на зборах акціонерів. Зміни, що проходять у мові, нерідко мають прояв динамічних процесів. Мовознавці назвали це явище «активні процеси» як найбільш чітку форму прояву мовних змін. Активним процесом в українській економічній термінології, зокрема в економічній, є поява великої кількості запозичених термінів. Українська термінологія повинна формуватися з урахуванням трьох факторів: досвіду найпоширеніших мов розвинутих країн світу; позитивної практики за останні десятиліття термінологічної школи колишнього Радянського Союзу; досвіду українського термінотворення за останні сто років у різних регіонах України та за кордоном.

Отже, сучасна українська економічна термінологія – це передусім продукт історичного розвитку суспільства, а шляхи її формування є достатньо традиційними. Кількісне зростання термінів-інтернаціоналізмів є характерною тенденцією, і це покращує взаєморозуміння галузевих фахівців, знижує ймовірність комунікативних перешкод на шляху обміну інформацією та технологіями. Стандартизація термінологічних систем на національних та інтернаціональних рівнях необхідна й актуальна, оскільки спрямована на вибір термінологічної норми та її затвердження як обов'язкового варіанту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. К.: Наукова думка, 1993. 336 с.
2. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. К.: Унів. Вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.

3. Грицьків А.В. Міжсистемна взаємодія як чинник термінотворення (на прикладі англійських фінансових термінів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2004. 20 с.
4. Дуда О.І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. К., 2001. 19 с.
5. Козловська Л.С., Товстенко В.Р. Культура наукової мови: навч.метод. посіб. для самост. вивч. дисц. для студентів кредит.-екон. ф-ту. К.: КНЕУ, 2009. 83с.
6. Лотка О.М. Англійська термінологія фінансово-економічних взаємин : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. К., 2000. 20 с.
7. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: підручник. Львів: Світ, 1994. 216 с.
8. Українська термінологія і сучасність: Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. Інститут української мови НАН України. К., 1997, 239 с.
9. Чорновол Г.В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. К., 2004. 23 с.
10. Шарата Н.Г., Кравченко Т.П. Термінологічна номінація понять аграрного сектора економіки. *Молодий вчений*. №3(67) березень, 2019. С. 128-132.

Victoria Tovstenko. History and ways of formation of ukrainian economic terminosystem.

Introduction. One of the most urgent and complex problems of Ukrainian terminology in the 21st century, is the formation and further normalization of terminologies of different branches of knowledge on a national basis. The terminological vocabulary is an indicator of the level of development of scientific language in society and, therefore, of science in general. Terminological vocabulary is the kind of barometer that determines the level of vocational education, as rich and extensive terminology is one of the important indicators of the level of vocational education in the country. Standardization of economic terminology, defining its role in the formation of linguistic and professional competence of specialists in any field of knowledge is the main problem today.

Purpose. The purpose of this article is to try to find out the types of lexical interference, to explore the common features that define the essence of any term; to analyze terms with complete structural coincidence and terms with partial replacement of components, designed by word-forming means of the recipient language; make terms-standards, terms-samples, normalize the terminology; identify linguistic and linguistic reasons for borrowing.

Methods. The dialectical method is used, empirical, empirical-theoretical and theoretical methods.

Results. The article analyzes the history of Ukrainian economic terminology since the times of Kievan Rus, explains general and specific features of terminological nomination of economic concepts, investigates the problem of mastering and transmitting foreign language elements, identifies types of lexical interference, gives common features that define the essence of any terminology units of special, limited functioning; terms with complete structural coincidence and terms with partial replacement of components, designed by word-forming means of the recipient language are analyzed; Linguistic and linguistic reasons for borrowing have been identified.

Originality. The general and specific features of terminological nomination of economic concepts have been found out, which will facilitate the unification, standardization and codification of this terminology; the problem of assimilation and transfer of foreign language elements is investigated.

Conclusion. Standardization of terminological systems at national and international levels is necessary and relevant, since it aims at the choice of the terminological standard and its approval as a mandatory option.

Keywords: standardization, international term, lexical interference, transliteration, transposition, linguistic picture of the world, borrowing, internationalisms, inter-terminological homonymy, linguistic contact, metaphorization, communicative obstacles.